

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ / BOOK REVIEW

Muhammad Akram Khan,
İslam İktisadına GirişSongül Baylu¹

Dünyada meydana gelen iktisadi gelişmeler, daha iyi şartların gerçekleşebilmesi için yapılan arayışlar neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu açıdan, meydana gelen iktisadi gelişmeler aynı zamanda teknolojik, sosyal, ekonomik kalkınma gibi açılardan gelişmelerin yaşanmasını da sağlamıştır. Topyekûn gerçekleşen bu gelişmeyle beraber toplumların servet ve konfor seviyesi artmıştır. Ancak bu alanlardaki artışların yanı sıra gerçekleşmesi beklenen insan unsurunun gelişimi geride kalmış, göz ardı edilmiştir. Toplumların kapitalizme geçiş yaptığı dönemler de bu minvalde ele alınarak değerlendirilebilecek bir dönemdir. Nitekim bu tarihte içerisinde bulunduğu sosyal ve iktisadi şartlar içerisinde Muhammad Akram Khan, kaleme aldığı "İslam İktisadına Giriş" adlı eseriyle bu durumu tahlil ve tenkit etmiştir. Yazar, bu eserinde İslam iktisadının niteliğini, metodolojisini, uygulamasını ve gelişimini ele alarak, toplumların arayışta olduğu iktisadi düzenin İslam iktisadıyla gerçekleştirilebileceğini ortaya koymaktadır. Kapitalist ve İslami iktisat düzenlerini karşılaştırmalı olarak ele alan yazar, iktisadi gelişimin insan unsurunun gelişimini de içermesi gerektiği ve müreffeh bir sistemin ancak bu şekilde gerçekleştirilebileceğini ortaya koymaktadır.

İslam İktisadına Giriş

Yazar	: Muhammad Akram Khan
Çevirmen	: Gökhan Umud
Yayın Tarihi	: 2021
Yayıncı	: İktisat Yayınları
ISBN	: 9786056790003
Dil	: TÜRKÇE
Sayfa Sayısı	: 156
JEL Sınıflandırması	: A10; A13; A11; B50; B00.

¹ İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Hukuku Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arş. Gör.

E-posta: songul.baylu@aybu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-5767-2356>

Atıf/Citation: Baylu, S. (2024). Muhammad Akram Khan, İslam İktisadına Giriş, *Maruf İslam İktisadi Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), s.66-72.

• **Geliş/Received** - 06.06.2024 • **Kabul/Accepted** - 29.06.2024

Sovyetler Birliği'nin henüz dağıldığı ve ülkelerin sosyalizmden kapitalizme doğru geçiş yaptıkları süreçte Muhammad Akram Khan, *İslam İktisadına Giriş* adlı eserini kaleme almıştır. Toplumların kapitalist iktisat sistemine geçiş yaptığı böyle bir dönemde yazar, kaleme aldığı bu eserle toplumların aramakta olduğu esas iktisadi sistemin İslam iktisadı olduğu tezi üzerine odaklanmaktadır. Nitekim yazara göre bu dönemdeki teknolojik gelişmeler toplumlar için maddi refah sağlamış fakat bu durum finansal serveti arttırırken, kalkınmanın en önemli odak noktası olan insan faktörünü kapsam dışı bırakmıştır. Bu dönem, sosyal ve ekonomik kalkınma konusunda insan unsurunun biricik olduğu, servet birikimleri ve gelişmelerinin ise bu kalkınma örnekleri için küçük birer başarı olarak kaldığını ortaya koyan olaylara sahne olmuştur (s. XIII-XIV). Yazar da içinde bulunduğu tarihi süreçte toplumların sosyal ilerleyişini incelemiş ve birçok eşitsizliklerle dolu olduğunu tespit etmiştir. Bu eşitsizliklerin giderilmesi içinse, ahlaki ve ekonomik açılardan topyekün bir gelişme ve kalkınmaya ihtiyaç olduğunu savunmaktadır. Khan'a göre 21. yüzyıl barındırdığı bu unsurlarla, toplumların servete olan tehlikeli bağılıklarının aşılması açısından büyük fırsat dönemidir. Bu yüzyıl bir umut asrı olarak görülmelidir (s. XIV). Yazara göre bu yüzyılda gözden kaçırılan en önemli husus ise insanın finans pençesinden kurtarılmasıdır. Çünkü insanın gelişimi ancak bu şekilde olacaktır ve bu da faizsiz bir iktisadi sistemle mümkündür. Yazarın bu konudaki vurgusu, önce bireyin kutuplaştırıcı ve ayrıştırıcı bir finans yapısından kurtarılması, sonra da tüm toplumların bu tutumu sahiplenmesi ve üstlenmesi ile de desteklenmelidir.

Yazar ana konu olarak İslam iktisadını kapsamlı bir çerçevede ele almaktadır. Bu konuyu ele almasının nedeni, yazarın iktisadi kalkınma konusunda sahip olduğu tezdır. Bu tez; yazarın içerisinde yer aldığı dönemdeki ekonomik yapıyı şekillendiren neoklasik iktisadın işlerliğini kaybettiği, buna karşın daha seçkin bir iktisadi yapıya ulaşmak gerektiği şeklindedir. Dolayısıyla eserin amacı; bu tezini ortaya koyabileceği yapıdaki yegane ekonomik sistem olarak İslam iktisadını tanıtmaktır. Diğer yandan eserde konu, amaç ve yöntem hususları açık bir şekilde verilmektedir. Nitekim birçok bölümün sonunda, meselelerin ele alınma nedenleri ve işlenme şekilleri, kitabın sunduğu ana fikirle bağlantılı olarak kısaca açıklanmaktadır.

Yazar tezini, eserde beş bölümde ele almaktadır. Birinci bölümde eserin tüm ana konuları kısa ve öz bir biçimde verilmektedir. İkinci ve üçüncü bölümlerde ise İslam iktisadına ait temel kurallar tanımlanarak, İslam iktisadının kapsamı ve metodolojisi ortaya konulmaktadır. Eserin dördüncü bölümünde ise günümüz İslam iktisadı uygulamaları ele alınmaktadır. Son iki bölümde ise yazar tezini detaylıca ele almaktadır. Buna göre yazar ilgili bölümlerde geleceğin iktisadi yapısının ancak İslam iktisadı olacağını, neoklasik iktisadın ise İslam iktisadı ilke ve metodolojisinden ancak faydalanabileceğini iddia eder.

Yazara göre neoklasik iktisat, kalkınmayı sağlayabilecek potansiyelde bir ekonomik model değildir. Bunun nedeni, neoklasik iktisatta zenginliğin tek yönlü olmasıdır. Neoklasik iktisat çerçevesindeki çağdaş iktisadi sistemler, yüksek maddi yaşam standartları sağlasa da, bu ancak azınlık bir kesim için geçerli kalmaktadır. Çünkü bu sistem materyalist ve ekonomik büyüme odaklı olmakla birlikte ahlaki ilkeleri ve toplumsal kuralları göz ardı etmiştir. (s. 2). Bu da iktisadi gelişim ve kalkınma açısından eksik bir yaklaşımı ifade eder. Buna karşın İslam dini ise daha bütüncül bir perspektife sahip olmakta, insanlık için herhangi bir devirde öncülük edebilecek potansiyelde bir iktisadi sistem sunmaktadır. Nitekim İslam dini maddeyle olan ilişki hususunda insana bir denge kurma öğretisi sunar. Örneğin insanın çalışmaya ve kazanmaya teşvik edilmesi kadar, kaynak kullanımında gelecek nesillere saygılı olacak biçimde daha tasarruflu eğilimlerde bulunulması da gözetilir. Yazar bu eğilimi "az tüketim eko-

nomisi” olarak ifade eder (s. 17). Buna göre mal, gerektiği kadarıyla ve ancak tamamen kullanıldıktan sonra değiştirilir. Bu da eldeki kaynaklardan gerekli olanların yoğun kullanımını, gerekli olmayan kaynakların ise korunmasını sağlar. Buradan hareketle yazarın, kapitalist sistem içerisinde malın israfı dahi varabilecek seviyede bir kullanım serbestisine karşı çıktığı anlaşılmaktadır. Bu noktada yazarın *ahlakilik* prensibine dikkat çektiği söylenebilir. Nitekim klasik iktisat kapsamında insanoğlunun bencil doğası gereği öncelikle kendi çıkarını maksimize etmesi gerektiği görüşüne karşı çıkan yazar, insanın ikili doğasına vurgu yapar. Buna göre insan bencil olduğu kadar diğerkâmdır. Bu husustaki farkı açıkça ortaya çıkartan İslamiyet de insanı kontrol altında tutarak yardıma teşvik eder. Böylece ortaya çıkan üçüncü bir sektör olarak *gönüllü sektör* varlığı söz konusudur (s.5-7).

Eserde dikkat çekilen bir diğer önemli husus ise iktisadi sistemler içerisindeki organizasyon şeklidir. Kapitalist ekonomi sistemleri sermaye ve ücretli emeğin birleşimiyle üretilen mal ve hizmetlerin arz edildiği bir piyasayı içermektedir. Ancak bu organizasyondaki temel faize dayanmaktadır ve yazar buradan hareketle sistemi eleştirir. Buna göre kapitalist sistemde sermaye, öz kaynak ve faizli kredi ile sağlanır. Bu sermaye, servetin fakirden zengine doğru akması ve ilgili finansal işlemlerde şirketlerin en az riskle büyük meblağlar toplaması neticesinde ortaya çıkar. Buna karşın yazara göre İslami iktisat sistemi ise arz ve talebe dayalı serbest bir piyasayı içermektedir. Buna göre yazar, İslami iktisat sisteminde servetin, aksine zenginden fakire doğru aktığını ve iktisadi gücün tek bir tarafta birikmesini önlediğini savunmaktadır. Çünkü kâr elde eden kişi riske de katlanır, zarara da katlanır (s. 8-12). Böylece toplumdaki bütün kesimlerin, özellikle fakir olan kesimin yeterli satın alma gücüne erişmesi sağlanarak tam istihdam dengesine ulaşılır.

İktisadi sistem içerisinde yazarın önemli gördüğü bir kavram da paradır. Nitekim iktisat sistemleri içerisinde paranın rolü azımsanmayacak derecede önemlidir. Yazar, kapitalist iktisat sisteminde paranın bir mübadele aracı ve değer ölçüsü olmasının yanında bir meta olarak da var olduğunu savunur. Bu da kapitalist iktisat kapsamında paranın, tıpkı diğer metalar gibi bir fiyata sahip olduğunu göstermektedir. Bu sistemde paraya sahip olmayan bir kimse yatırım için para talebinde bulunduğu anda, bir fiyat (bir faiz) ödemek zorundadır (s.12-13). Bu ise öncesinde de ele alındığı üzere kaynak akışının fakirden zengine veya bir diğer deyişle fakir ülkelere zengin ülkelere gerçekleşmesine sebep olur. Bu noktada faizin sebep olduğu bir diğer sonucun da enflasyon olduğuna değinen yazar aksi yöndeki görüşü eleştirir. Yazara göre enflasyonla mücadele etmek hususunda faiz oranlarının artırılması gerektiği görüşü tamamen yanlıştır. Çünkü güncel araştırmaların da ortaya koyduğu üzere faiz ile enflasyon arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Yazar söz konusu doğrusal ilişkinin nedenini, faizin kapitalist sistemlerde üretim maliyetine dahil olması ve şirketlerin de bu maliyeti telafi etmek için çıktı fiyatını arttırması olarak belirlemiştir. Oysa İslam iktisadında ara bir meta olarak değil mübadele ve değer saklama aracı olarak görülür ve finansal işlemlere konu olmadığı müddetçe kendi başına gelir sağlayıcı nitelikte değildir. Dolayısıyla faiz yasaklanarak enflasyon, işsizlik ve doğal kaynakların aşırı tüketilmesi sorunları da önlenir (s. 14-15).

Çağdaş iktisadi düzen içerisinde var olan yoksulluk, yazarın dikkat çektiği bir diğer husustur. Yazara göre burada, ülkelerin iktisadi gelişme için sarf ettikleri ciddi çabalara rağmen bir atılım gerçekleştirilmediği hâlâ başarısız olunmasının nedenleri incelenmelidir (s.20). Bu noktada yazarın bu meseleyi, iktisadi yönü bir tarafa, sosyal ve politik açıdan ele aldığı anlaşılmaktadır. Nitekim yazar bu eleştirisinin hemen ardından beşeri sermayenin büyük ölçüde göz ardı edildiğini ifade eder. Bunun

karşısında yer alan fiziki sermaye için fazlaca çaba harcanmasına rağmen bu çaba insani gelişimin sağlanması ve iktisadi yönde de kullanılması açısından eksik kalmıştır. Çünkü bu çabanın çoğunluğu, sivil halk bu sürece dahil edilmeden, sadece bürokrat ve politikacılar tarafından yürütülmüştür. Bu da iktisadi nitelik açısından zayıf ancak sayıca fazla olan kesimin kendi durumlarını iyileştirmede gerekli gayreti üstlenememeleri ile sonuçlanır. Bu insanlar kendi ülkelerinin kaynaklarına erişimde zayıf kalmış, bir süre sonra da bu kaynakları elden çıkartarak ücretli birer işçi olmayı tercih etmişlerdir. Bu noktada yazarın önerilerinden biri önem arz eder: İktisadi kalkınma hususunda insan faktörüne belirgin ve önemli bir biçimde yer veren yazar, örneğin teknolojinin gelişmesi hususunda planlı bir gidişatı tavsiye eder. Buna göre girişimciler tarafından sunulan yeni teknolojik sistemler ile elde edilen yüksek karlardan bir fon kurularak, bu fon söz konusu teknolojik gelişim sonucunda işlerini kaybeden kimselerin eğitilerek, üretim sistemine yeniden kazandırılmalarında kullanılabilir. Yazar bu düşüncesini de şu şekilde özetlemektedir: “Bir milletin en büyük serveti, potansiyellerini gerçekleştirme imkânı buluyorlarsa, kendi insanıdır (s.21).”

Kendi ifadesiyle belirttiği üzere “çağdaş kapitalist ekonomik düzenin özellikleriyle” İslam iktisadını karşılıklı olarak ele alan yazar, bugün kurulacak olan düzenin evrimsel bir düzen olacağını ifade eder. Nitekim Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bulunduğu toplumu değiştirmesi, bu konudaki en büyük örnektir. Çünkü bu değişim çerçevesinde örneğin faiz bir günde yasaklanmamış ve belirli bir sürece yayılarak ortadan kaldırılmak istenmiştir. Buradan hareketle yazar savunmakta olduğu İslami iktisat sisteminin de kısa zamanda gerçekleştirilecek bir devrim yerine uzun zamanda ortaya konulacak kapsamlı bir evrim sürecini ifade ettiğini belirtir (s. 28). Bu süreç toplumların tek başına değil diğer toplumlarla birlikte bu sürece dahil edilmesiyle gerçekleşir. Dolayısıyla bir iş birliği ve objektiflik önerisi sunulmaktadır.

Neoklasik iktisat sistemleri ile yaptığı karşılaştırma sonucunda yazar, İslam iktisadına doğru bir yöneliş olduğunu belirtmektedir. Bu yöneliş; ana akım iktisadın problemler karşısında çözümsüz kalması, iktisadi analizlerinde gerçekçi olmayan temellere dayanması, ortadan kaldırdığı geleneksel toplum yerine kapitalist toplum sistemini dayatması gibi bu nedenlerle ortaya çıkmıştır. Yazar tam da bu noktada ortaya koyduğu tezde, tüm bu eleştirilerin çarelerinin İslam iktisadında olduğuna dair savunmada bulunur. Bu yüzden de artık İslam iktisadına doğru bir yöneliş ve kapsamlı bir inanış başlamıştır. Ancak yazarın İslam iktisatçılara yönelik bir eleştirisi olarak, Batının politik egemenliği karşısında İslam iktisatçılarının bir travma geçirdiği ve sorgulama ruhunun zarar gördüğünü iddia eder. Bu takdirde iktisadi kalkınmanın ne gerçekliğin inkar edilmesi ne de Arap toplumunun koşullarına geri dönüşü şeklinde romantik bir isteğin haklı olduğunu belirtir. Ona göre İslam iktisadının önerisiyle temel ekonomik fonksiyonlar yeniden düzenlenmelidir. Aksi halde yazarın da belirttiği üzere Müslüman iktisatçıların içine düştüğü bir tuzak ortaya çıkmaktadır: Batının geliştirdiği iktisadi düşünce gerçek ve tutarlı kabul edilerek, Kur’ân ve sünnetin bu seküler ve Batılı iktisat düşüncesine uygun biçimde sorgulanması (s. 59). Bu da taklitçiliği ya da en iyi ihtimalle İslam iktisadının seküler bir iktisadın alt dalına dönüşmesine sebep olur. Bunun çözümü ise Müslüman iktisatçıların kendilerine ait fikirleri geniş çapta tartışarak hakiki bir özeleştiriye bulunmalarıdır.

Yazar’ın ifadeleriyle İslam iktisadı, “yeryüzündeki kaynakların, iş birliği ve katılım temelinde organize edilmesiyle gerçekleştirilen, insan felahının incelenmesini amaçlamaktadır (s. 36).” şeklinde kendi tanımlamasını yapmaktadır. Buna göre yazar tanımında 3 temel kavramı ön plana çıkarmaktadır: felah,

kaynaklar, iş birliği ve katılım. İnfak etmek; faizden kaçınmak, sorumlulukların ve vaatlerin yerine getirilmesi, adaletin tesisi ve girişimde bulunmak koşullarıyla sağlanan iktisadi ve çok boyutlu bir felah, mikro düzeyde bireysel davranışları, makro düzeyde ise toplumsal davranışları olumlu yönde etkileyen bir seviyedir. Söz konusu olumlu etkilerle yönlendirilen iktisadi davranışlar aynı zamanda kaynakların da İslami bir biçimde felaha vesile olacak şekilde tüketilmesini sağlayacaktır. Söz konusu tüketimin temelinde ise karşılıklı işbirliğinin yer aldığı, bu iş birliğinin de doğal eşitsizliklerle mühürlendiğini savunur. Böylelikle toplum içerisindeki bireyler arasında katılım ruhu da artar.

İslam iktisadının ana akım iktisattan farklı olduğu birçok hususu ele alan yazar, bu farklılıkların da ayrı bir İslam iktisadı metodolojisine ihtiyaç duyulmasına sebep olduğunu belirtir. Çünkü yazara göre ana akım iktisat, ilahi kaynaklarda mevcut olan kesin bilgiye kapılarını kapatarak evrensel ölçekte geçerli kabul edilebilecek şeylerden tamamen mahrum kalmıştır. İslam iktisadında ise bu gerçeklere dayanılarak temel kriterler belirlenmekte ve üretilen teoriler de bu kriterler tarafından değerlendirilmektedir (s. 64). Nitekim yazarın getirdiği eleştirilerden biri de günümüzde fıkhi niteliğinin belirlenmesine ihtiyaç duyulan birçok hususun ortaya çıkmasına rağmen Müslüman alimlerin mevcut metodoloji ile bunlara çözüm üretmemesidir. Yazara göre Müslüman alimler, İslam iktisadı çerçevesinde yeni bir metodoloji geliştirilmelidir. Bu metodolojinin en önemli özelliği ise, gelecekte gerçekleşmesi beklenen bir sonuç olarak felah unsurunun elde edilmesine imkan vermesidir (s. 67). Söz konusu metodolojinin bir diğer önemli özelliği ise normatif olmasıdır. Nitekim ana akım iktisadı, olguları sadece inceleyerek bırakmakla eleştiren yazar, İslam iktisadının ise normatif yapısı sayesinde bu olguları değiştirme amacı güttüğünü savunmaktadır (s. 74). Bu noktayla ilgili olarak yazar yaptığı bir çıkarımla, İslam iktisat teorisinin de ancak İslami bir ekonominin vücut bulması hâlinde test edilebileceğini öne sürer (s. 77). Fakat yine de felahın elde edilmesinde hedeflenen ideal İslam toplumuna ulaşmaya çabalarırken, mevcut toplumun somut sosyal gerçekliğinin araştırılması elzem olarak kabul edilir. Bu aşamada yazar söz konusu gelişim için, farklı disiplinlerden alimlerin çok güçlü çabalar harcamalarını önerir. Bu bağlamda Müslüman iktisatçılar da, gerekli inisiyatifini üstlenerek sorumluluk almalıdırlar. Ayrıca ideal İslam toplumuna karşı romantik bir bakış açısından kurtulmalı, geçmişteki ihtişamın sürekli dile getirilmesi yerine güncel sorunların analizi ve çözümü yapılmalıdır. Buradan anlaşılmaktadır ki yazar; ideal İslam toplumunu bir hedef olarak, günümüz iktisadi sorunlarını ve şartlarını ise Müslüman iktisatçıların temel meşguliyet olarak kabul etmektedir (s. 80). Nitekim yazar, ancak bu şekilde bir geçiş teorisinin üretileceği ve alana ilgisiz kalan kesimin de ciddi şekilde düşünmeye ikna olacağını ifade eder (s. 85).

Yazar, İslam iktisadı uygulamalarının Müslüman ülkelerde uygulanması halinde, ilk başta ileri sanayi ülkelerinden finansal bakımdan aşağı kalsa da, İslam ülkelerinin felaha en yakın ülkeler olacağını savunur. Buradaki önerisinin kapsamını ise OPEC çatısı altında yer alan ülkelerin tamamına şamil olarak belirler. Bu sayede zengin olan bu ülkeler, yeni teknolojilerin gelişmesiyle beraber, insan faktörünün gelişmesini de önemsedikleri için yatırımlarını oraya yapacaklardır. Burada yazarın dikkat çeken ve subjektif önerisi de gündeme gelmektedir; söz konusu finansal servet, insanların yetiştirilmesinde kullanılmalıdır. Buna örneği ise İslam ahlaki değerlerinin kurumsallaştırılması olmuştur (s. 102). Yazar ele aldığı tüm unsurlar dahilinde İslam iktisadının diğer tüm iktisatçıları ikna edebilme kabiliyetine sahip olacağını savunmaktadır. Çünkü yazara göre İslam iktisadının ilkeleri, ana akım iktisat ilkelerinin aksine, günümüzde kabul edilmesi daha mümkün olan rasyonel ilkelerden oluşur.

Eser teknik ve içerik özellikleri açısından değerlendirildiğinde; eserde ele alınan konunun sahip olduğu fikrîsel derinliğe mukabil anlatımı yüzeysel kalmaktadır. Bu durumun da eserin başlarında ifade edildiği üzere eserin bir giriş kitabı olması durumuyla bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Yazar bu eseriyle, eserin yazıldığı dönemde yıkılmaya yüz tutmuş olan (sosyalizm) ve henüz savunulmaya başlanmış olan (kapitalizm) iki farklı sisteme de iktisadi açıdan eleştiri getirmektedir. Bu çerçevede, yaşadığı dönemdeki toplum içerisinde ihtiyaç duyulan bir üst bakışı sağlamaktadır.

Eserin yazımında karşılaştırma, örneklendirme ve kanıtlama gibi yöntemlerin kullanıldığı söylenebilir. Ancak konunun daha ziyade karşılaştırmalı olarak ele alındığı ve bu sayede yazarın, savunduğu fikirlerin sağlamasını yapmaya çalıştığını söyleyebiliriz. Eserin multidisipliner yapısına mukabil, farklı alanlardan dahil ettiği konuların hiç biri için detaya girilmemiş olması ise eserin sınırlılıklarından birisi olarak değerlendirilebilir. Ayrıca sınırlılıklardan bir diğeri, İslam iktisadındaki konuların kaynaklar açısından yeterli zenginliğe sahip olmadığıdır. Ancak bu durum, yazarın daha fazla düşünsel argüman geliştirmesine imkan tanımıştır. Bu sayede eser de literatür içinde özgün bir nitelik kazanmıştır. Nitekim yazıldığı dönemin iktisadi sisteminin aksi yönünde getirdiği eleştirilerle de özgünlüğünü ortaya koymaktadır.

Kitabın başlığına bakıldığında içeriğiyle uyumlu olduğu ancak alt başlıklarının ise alışıldık başlıklarından farklı olduğu kanaati oluşmaktadır. Çünkü literatür içerisindeki giriş kitapları genel olarak sistemsel şekilde İslami finansın maddi unsurlarının ele alındığı eserlerdir. Ancak söz konusu eserin daha ziyade İslami finansın fikri temellerini giriş mahiyetinde ele aldığı görülmektedir. Buna binaen konuya ait fikri dayanakların sağlam bir şekilde ele alındığı gözlenir.

Eserdeki ara başlıklar ve konular arası geçişleri birlikte değerlendirildiğinde, her ne kadar başlıklar arası bağlantı ve geçişler arasındaki tutarlılığın sağlandığı görülse de başlık sayısının alışıldandan daha fazla olduğunu söylemek gerekir. Nitekim bazı başlıklar, aynı tezin içeriğinde yer alan kaynakların kısaca işlenecek olmasına karşın, tek tek ele alınarak oluşturulmuştur. Örneğin “Felahın Kültürel Koşulları” başlığı altındaki pek çok alt başlık birlikte ele alınabilirdi.

Kitabın sahip olduğu tezi koruyucu olması, bu konuda anlatım boyunca sahip olduğu süreklilik, kendi dönemi için delil gösterdiği unsurların güncel olarak kanıtlanabilirliği ve alandaki birçok İslam iktisatçısının çözümlenmeye çalıştığı sorulara cevap arıyor olması eserin güçlü yönleri arasında sayılabilir. Nitekim yazar birçok Müslüman iktisatçının arayışta olduğu birtakım sorular hususunda, Müslüman kimliğiyle üst bir perdeden bakabilmeyi başarmıştır. Ancak eserin güçlü yönü; yazarın sahip olduğu fikrî temellerin, ilahi kaynaklar içinde güçlü bir şekilde referanslarla desteklendiği belirtilebilir. Zayıf yönleri içerisinde ise önemli bazı aşamalarında konunun yüzeysel bırakılması zikredilebilir. Örneğin bazı konularda örnek gösterilen şahıslar hakkındaki bilgiler, daha açıklayıcı olması için detaylandırılabilir. Bu durumun nedeni eserin bir giriş kitabı formunda tutulmaya çalışılmasıdır.

Eserde sade ve yalın bir anlatıma yer verilmekle birlikte açık bir dil kullanılmıştır. Dilin açık olması sayesinde öne sürülen fikirler güçlü bir şekilde ifade edilmiştir. Ayrıca verilen örnekler de açık bir anlatım sayesinde amacına uygun olarak anlaşılabilir.

Sonuç olarak eser, iktisadi kalkınmada insan unsurunun rolünü ve önemini ortaya koyan eserlerden biridir. İslami bir iktisadın “ne”liği üzerine kaleme alınmış olan bu eserde, giriş nitelikli birçok eserden farklı olarak orijinal çözüm önerileri sunulmuştur. Bu özelliğiyle yazıldığı dönemde öne çıkan eser, günümüzde de konuyla ilgili yeni çalışmalara kaynak sağlayacak nitelikli bir eserdir. Bu kapsamda kapitalist iktisat yapısının tüm eksikliklerini ortaya koyarak, söz konusu yapının nihayetsiz kalacağı sonucuna ulaşan yazar, toplumların iktisadi kalkınmasının ancak topyekun tüm unsurlarıyla ve beraberce olacağını ortaya koymuştur. Bunun yolu da ancak İslami bir iktisat sisteminin doğru biçimde geliştirilmesi ve uygulanması ile olacaktır. Eserde açık bir dille verilen güçlü tespit ve öneriler, araştırmacılar için İslam iktisadının günümüzde de uygulanabilmesi adına yapmaları gerekenlere dair mümkün ve özlü fikirler beyan etmiştir. Bu çerçevede ilahi kaynaklara sahip olan İslam iktisadının uygulanması, her dönemde insanlığın kalkınması ve gelişmesini sağlayacak olan yegane iktisadi sistemdir.

Kaynakça

Khan, M. A. (2021). *İslam İktisadına Giriş*, (Çev. Gökhan Umut), İstanbul: İktisat Yayınları.